

PREKORAČENJE GRANICA: ESEJI O GLOBALNOJ KNJIŽEVNOSTI I KNJIŽEVNOM OSLOBOĐENJU

Suština podučavanja književnosti leži u tome da ljude naučite da čitaju, u najrobusnijem smislu. Suština podučavanja filozofije kao takve jeste da ljude naučite kako da razmišljaju, opet u najrobusnijem smislu. Učite ih aktivizmu mašte i intelekta. Učite ih kako sebe da sviraju kao instrument – s udaljenosti, a povezani – čitanjem, razmišljanjem. Tek nekolicina (neočekivana radost za profesore) prihvati da ih podučavate kako da igraju da bi izgubili, a samo tako možete da predajete humanističke nauke.

Gajatri Čakravorti Spivak

Iako prekoračenje granica nacionalnih književnosti ne predstavlja naučnu novinu, relativno novim, a svakako naglašeno aktuelnim, može se nazvati pozicioniranje *globalne književnosti* kao posebnog pitanja u savremenim tokovima književne teorije. Rečenom, dakako, prethode rasprave o globalizaciji uopšte, posebno od kasnijih decenija dvadesetog veka – kad postaju centralno pitanje naučnog i javnog diskursa – dok definisanju „globalnog” u književnosti značajan doprinos daju prevashodno istraživanja u oblasti (studija) kulture, jednako kao i bavljenje političkim, sociološkim, pa i ekonomskim aspektima ovog fenomena. Proučavanje i *studiranje* književnosti u duhu savremenog razumevanja humanistike usmerilo je pažnju istraživača na pojmove globalne, komparativne, svetske i nacionalnih književnosti, koji ih prepoznaju kao međusobno uslovljene koncepte, ali, u isti mah, i uzajamno isključujuće. U oba slučaja reč je o naučnim tendencijama pogodnim za razmatranje relacija lokalnog i globalnog, domaćeg i stranog, marginalnog i centralizovanog, partikularnog i univerzalnog, homogenog i heterogenog, originalnog i prevodnog, u nizu drugih binarnih parova koji oblikuju književni diskurs i analize koje se bave njime.

Već bi letimičan pogled na ova pitanja u nauci otkrio zanimljive rezultate dinamike razvoja globalne književnosti. S jedne strane, ona jeste konstituisana kao naučni predmet i istraživači se najpre bave njenom recepcijom, statusom u književnoj kritici i akademskim krugovima, te u tržišnim prilikama, vezama sa teorijom prevođenja, odnosno delikatnim filološkim i metodološkim temama; s druge pak strane, jasno se pokazuje njena subverzivna crta kojom kritički izaziva faktore kulturne hibridnosti i kulturne hegemonije, dominantne narative i strukture moći u odmeravanju snaga „velikih” i „malih” kultura, uzimajući za svoj osnovni metod podrivanje evrocentričnog i kolonijalnog nasleđa. Upravo ova subverzivnost, kao immanentna osobina fokusa istra-

živača globalne književnosti, garantuje prodor marginalizovanih iskustava i glasova, preispitujući naizgled nepovrediv status *kanona* i *klasika*.

Teorijska složenost savremenih naučnih pristupa globalnoj književnosti ogleda se i kroz polemičnost tekstova koji se njome bave, što je bio važan kriterijum za odabir naslova u ovom tematu, za koji posebnu zahvalnost dugujemo prevodiocima. Budući da formiraju dijalog raspravnog karaktera u najkonstruktivnijem obliku, izabrani tekstovi potcrtavaju kulturu uzajamnog čitanja i živog praćenja uvidâ savremene nauke, kao i nužnost interdisciplinarnog pristupa problemima od vitalne važnosti za razumevanje književnosti danas. Takođe, autorke i autori u svojim radovima – bilo posredno, bilo neposredno – dotiču pitanje filoloških i humanističkih studija u savremenom trenutku, detektujući mnoge aporije i izazove s kojima se suočavaju i studenti i predavači, a potom i drugi akteri sveta književnosti – prevodioci, urednici, izdavači itd. Stoga, tekstovi koji slede imaju zadatak da podstaknu na dalje istraživanje savremene književne teorije, ukazujući na neke „nove putanje” nauke o književnosti i njihovu praktičnu primenu u akademskom radu i nastavi. Ključni pojmovi ne sugerišu puku zamenu teza i pomeranje pažnje sa lokalnog na globalno, nego upravo predstavljaju pokušaj da se izbegne zauzimanje stava „ili/ili”, što je na tragu jedne od osnovnih premisa proučavanja globalne književnosti – „misliti globalno”, a „delovati lokalno”.

Prigodno je da se na početku temata nađe diskusija Gajatri Čakravorti Spivak i Dejvida Damroša „Komparativna književnost / svetska književnost” iz 2011. godine, koja je stekla ugled uzornog prožimanja metodoloških stavova u vezi sa studijama književnosti, kulturnom razmenom, prevođenjem, ispitivanjem granica jezika i tumačenja, a potom slede njihovi pojedinačni tekstovi. Naime, Spivak, iz ugla feminističke i postkolonijalne teorije, u eseju „Interesi iza pristupa svetskoj književnosti” apostrofiira manjkavosti tradicionalnog skrivanja iza sintagme „svetska književnost” kao one koja obuhvata *čitav svet*, budući da nije ni prividno inkluzivna kako se to konceptualno čini, što raspravu o ovom fenomenu preusmerava na provokativna pitanja politike jezika, proizvodnje književnosti i njene globalne cirkulacije, tržišnih uslova usled nejednakih odnosa moći između kultura. Uporedo, u eseju „Ka globalnom”, Damroš ispituje nepovratni uticaj globalizacije na razumevanje književnosti u dvadeset prvom veku – iako današnji trenutak odlikuje brz protok informacija i lako kretanje tekstova preko granica kulture iz koje potiču, autora zanima u kojoj se meri selekcija ponovo odvija na štetu nezapadne i nekomercijalne književnosti. On u globalizaciji prepoznaje i prilike i opasnosti po samu književnost – pred čitaocima je nesaglediva mreža tekstova iz različitih kultura, što obezbeđuje uslove za njihov dijalog i ukrštanje, dok upravo ovakva postavka stvari može dovesti do prevladavanja pojedinih literarnih formi i jezika nad drugima.

Novi uslovi u kojima nastaje književnost zahtevaju nove metodologije, uz preispitivanje kako tradicionalno shvaćenih okvira nacionalnih književnosti, tako i svih „za” i „protiv” koje globalna književnost nosi sama po sebi. Stoga različita, mada ne i sasvim

nepomirljiva polazišta koja zastupaju Spivak i Damroš, doprinose rasvetljavanju glavnih tokova književne teorijske misli o globalnom, dotičući važna pitanja etike i estetike koja tu misao oblikuju, a podrazumevaju i aktivnu uključenost akademske zajednice u proučavanje složenih odnosa današnje književnosti. Dok Spivak izaziva na političko čitanje globalne književnosti, imajući u vidu kulturne hijerarhije i mnoge marginalizovane perspektive, Damroš razmatra uslove pod kojima se određeno književno delo može naći na globalnom tržištu – drugim rečima, otvara se pitanje da li postoje zajedničke osobine različitih dela koje ih čine globalnim i uz čiju pomoć ta dela prevazilaze kulturne i jezičke barijere. (Čitaocima s ovih prostora posebno zanimljiva može biti analiza uspeha *Hazarskog rečnika* Milorada Pavića i kombinacije faktora koja je dovela do njegove svetske slave.)

Na ovom tragu javiče se mnoge rasprave o osobenoj prirodi književnosti koja se može nazvati globalnom, posebno u slučaju popularnog žanra romana, van tradicionalnog shvatanja njegovih žanrovskih karakteristika. Otuda se i temat u valjanj meri koncentriše oko pojave *globalnog romana*, što ilustruju i preostali eseji iz recentnih studija: „Svetska književnost i književna vrednost: da li je 'globalno' novo 'trivijalno'?” Karoline Vatrobe, „'Globalna književnost' – u potrazi za definicijom” Oane Fofake i „Esej protiv globalne književnosti: književnost i globalna publika” Dankana Makolija Česnija. U različitim teorijskim i metodološkim okvirima, autori ispituju transcendiranje književnih tekstova preko granica lokalnog, metanarative koje destabilizuju ili potvrđuju, njihovu (ne)prevodivost, brisanje lokalnih obeležja ili intencionalno uključivanje takvih osobenosti, baveći se i horizontom očekivanja čitalaca, akademsko--elitističkom verifikacijom, uticajem književne kritike, odnosom zapadnog i nezapadnog kulturnog koda i sl. Među piscima i spisateljicama tog savremenog romana „s globalnim dometom”, a u središtu analize izabranih eseja, naći će se, između ostalih, Dž. M. Kuci, Ngugi va Tiongo, Elena Ferante, Haruki Murakami, Čimamanda Ngozi Adiči, Orhan Pamuk, Činua Ačebe, Elif Šafak, čineći paradigmatičan presek svetske književne produkcije od kog polaze mnogi novi istraživački koncepti i interdisciplinarni pogledi s namerom da književnost sagledaju kao oblikotvornu kulturnu praksu. (Utoliko je i dosadašnje prevođenje romana pomenutih autorki i autora kod nas, kao i njihova recepcija, uzbudljivo istraživačko pitanje, posebno u kontekstu ovde započetog razgovora o teorijsko-metodološkim postavkama globalne književnosti kao naučnog predmeta.)

Studij globalne književnosti nastoji da posredstvom prilagođenog metodološkog aparata ispita izazove pred kojima se nalazi savremena književnost, u složenim uslovima globalnog i međupovezanog društva. Usled slojevite i višeznačne prirode diskursa kojim se bavi, globalna književnost dijalektički obuhvata institucionalne i vaninstitucionalne okvire koji ovaj diskurs determinišu, pozivajući ih na zajednički kritički angažman, te ogledanje lokalnog i globalnog, s poverenjem u transformativni potencijal prelaženja granica i kulture dijaloga. O tome je u ovoj prilici tek zametnut razgovor koji, nadamo se, može podstaći na suočavanje s vlastitim i stranim (ne)privilegovanim

pozicijama. Verujemo, takođe, i da će unekoliko doprineti sagledavanju aktuelnosti, odnosno anahronosti vladajućih preokupacija ovdašnje nauke o književnosti i književne teorije. Na taj način se izlazi u susret mnogim *kako?* – kako pisati, čitati, tumačiti, prevoditi; kako (i šta to danas znači) studirati književnost; kako (ako je uopšte moguće) zaobići centralizovane narative? Ili, rečju, kako igrati da bismo izgubili?